

بررسی تأثیر برجام بر توسعه اقتصادی ایران (با تأکید بر صنایع دستی معاصر ایران)

چکیده

بازار مربوط به تولید و صادرات صنایع دستی یکی از فرصت‌های مهم برای توسعه اقتصادی است. در این میان تحولات بین‌المللی نقش مهمی در فراز و فرود این بازار دارد. یکی از تحولات سیاسی بین‌المللی ایران در دوره معاصر مسئله برجام است. بررسی برجام نه صرفاً از حیث سیاسی، تأثیرات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای آن بلکه از بُعد اقتصادی نیز قابل بررسی و حائز اهمیت است. بُعد اقتصادی آن نه تنها اقتصاد داخلی ایران را تحت اثر قرار خواهد داد، بلکه پیامدهای را در بازارهای خارجی و داخلی در بخش نفت و گاز و مواد غیر نفتی خواهد داشت. پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که بعد از توافق اتمی در سال ۲۰۱۵ و گذر مقطعی از آن می‌توان اثرات و پیامدهای آن را در بازار ایران چه در خارج و چه در داخل مورد بررسی مشاهده کرد. برجام یک اتفاق تاریخی نیست، گرچه نقطه عطفی در تاریخ سیاسی و اقتصادی ایران است، اما می‌توان تمام کمیت‌های پتانسیلی ایران را چه قبل و چه بعد از برجام مورد بررسی قرار داد و به کمیت‌ها و حتی نظریات جدید دست یافت. حتی می‌توان قدم را فراتر گذاشت و برجام را یک انجماد در بازار خارجی و بررسی پتانسیل ایران در حفظ بازار داخلی خود در نظر گرفت. مقاومت اقتصادی نیز از مباحث جدیدست که خود از پیامدهای برجام است.

اهداف پژوهش:

۱. واکاوی نقش برجام در توسعه اقتصادی ایران در دوره معاصر.
۲. بررسی نقش برجام بر صنایع دستی معاصر ایران.

سؤالات پژوهش:

۱. برجام چه نقش در وضعیت اقتصادی ایران داشته است؟
۲. وضعیت صنایع دستی معاصر ایران در ساختار اقتصادی چگونه است؟

کلیدواژه: برجام، توسعه، توسعه اقتصادی، ایران، سیاست.

مقدمه

برنامه جامع اقدام مشترک (برجام)^۱ که در تیرماه ۱۳۹۴ بین جمهوری اسلامی ایران و اعضای دائم شورای امنیت سازمان ملل متحد^۲ به همراه آلمان، موسوم به ۱+۵، مورد توافق قرار گرفت، پس از تأیید شورای عالی امنیت ملی^۳، مجلس شورای اسلامی^۴ و نهایتاً مقام معظم رهبری^۵ (مد ظله العالی)، در تاریخ ۲۶ دی ماه ۱۳۹۴ رسماً به مرحله اجرا درآمد. تبصره یک قانون «اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام» مصوب ۱۳۹۴/۷/۲۱ مجلس محترم شورای اسلامی مقرر می‌دارد «وزیر امور خارجه^۶ موظف است روند اجرای توافقنامه را هر سه ماه یک بار به کمیسیون امنیت ملی^۷ و سیاست خارجی^۸ مجلس شورای اسلامی گزارش دهد.» گزارش حاضر، دومین گزارش سه ماهه روند اجرای برجام مربوط به فاصله زمانی ۲۶ فروردین لغایت ۲۶ تیرماه ۱۳۹۵ است (بعیدی‌نژاد، ۱۳۹۴). آنچه مسلم است برجام در مسیر اجرا با موفقیت‌ها و چالش‌هایی مواجه بوده است. با رفع تحریم‌های مرتبط با هسته‌ای، که بخش عمده تحریم‌ها^۹ علیه جمهوری اسلامی ایران را تشکیل می‌داد، گشایش‌های قابل توجهی در حوزه‌های مختلف اقتصادی صورت گرفته است. چالش عمده در این خصوص زمانبر بودن بازگشت به شرایط پیش از تحریم است. البته با توجه به زمینه‌سازی‌های آمریکا و غرب برای اعمال تحریم‌ها از سال‌های میانی دهه ۸۰ و مدت‌ها قبل از شروع مرحله آخر تحریم‌ها در سال ۹۰، نیز شرایط روابط اقتصادی خارجی کشور نامناسب بوده و روابط اقتصادی^{۱۰} و به ویژه بانکی ایران با غرب بسیار محدود بوده است. لذا بازگشت به شرایط نسبتاً عادی اقتصادی و بانکی نه تنها وابسته به رفع مقررات تحریمی است که تا حد قابل توجهی حاصل شده است، بلکه نیازمند رفع شرایط روانی تحمیلی بر مؤسسات بانکی و پولی است که حتی قبل از وضع مقررات تحریمی حاکم بوده و مانع روابط اقتصادی بوده است. همچنین مشکلات و چالش‌هایی بر سر راه بهره‌گیری بهینه کشور از رفع این تحریم‌ها وجود دارد که عمدتاً ناشی از محدودیت‌ها و موانع غیربرجامی است ولی تأثیرات اجتناب‌ناپذیر خود را بر انتفاع کشور از شرایط پس‌برجام^{۱۱} می‌گذارند (خلف‌رضایی، ۱۳۹۴). یک سال پس از نهایی شدن برجام و شش ماه پس از اجرایی شدن آن، امروز با قاطعیت می‌توان گفت که تلاش‌های شبانه روزی دانشمندان هسته‌ای کشور، و بیش از ده سال مقاومت مردم ایران، برای تحقق شعار «انرژی هسته‌ای حق مسلم ماست»^{۱۲} به ثمر نشست و این شعار بزرگ که برای آن مقاومت و ایثار زیادی صورت گرفته

1- Brajam

2- United Nations Security Council

3- Supreme National Security Council

4- Parliament

5- Supreme Leader

6- Minister of Foreign Affairs

7- National Security Commission

8- Foreign policy

9- Sanctions

10- Economic relations

11- After the Brajam

12- Nuclear energy is our indisputable right

و خون شهدای گرانقدر هسته‌ای به پای آن رفته است، اکنون «محقق^{۱۳}» شده است. «برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز جمهوری اسلامی ایران^{۱۴}» با تمامی ابعاد مهم و حساس آن شامل چرخه سوخت، غنی سازی اورانیوم^{۱۵}، تولید آب سنگین^{۱۶}، راکتور آب سنگین^{۱۷}، تحقیق و توسعه سانتریفیوژهای پیشرفته^{۱۸} و... نه تنها بدون حتی یک روز توقف ادامه دارد، بلکه توسط همه کشورهای بزرگ و قدرتمند دنیا، و کل جامعه بین‌المللی، و در رأس همه آنها شورای امنیت سازمان ملل متحد، «مورد شناسایی و احترام قرار گرفته است». علاوه بر این با آغاز همکاری‌های بین‌المللی، افق‌های نوینی در صنعت هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران پدیدار گردیده و ابعاد جدیدی در برنامه هسته‌ای کشورمان ایجاد گردیده و در حال گسترش می باشد (سادات‌میدانی، ۱۳۹۴). در همین راستا، پژوهش حاضر ضمن مطالعه تأثیر برجام بر توسعه اقتصادی ایران بین سالهای ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ با تحلیل گفتمان ۵+۱ می پردازد. و این پرسش را پاسخ می دهد که با توجه به حضور برجسته ایران تأثیر برجام بر توسعه اقتصادی ایران بین سالهای ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ چگونه بوده است؟ بررسی پیشینه پژوهش حاضر حاکی از این است که تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر در نیامده است لذا در این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای به رشته تحریر درآمده تا به این موضوع بپردازد.

نتیجه‌گیری

پس از ۱۲ سال مقاومت نظام اسلامی در نبرد دیپلماتیک در برابر زورگویی‌های استکبار جهانی در خصوص برنامه‌های هسته‌ای ایران و مذاکرات پر فراز و نشیب در طی این مدت و به ویژه ۲۲ ماه اخیر، سرانجام منجر به نهایی شدن مذاکرات و جمع‌بندی متن مشترک پیرامون برنامه هسته‌ای، تحت عنوان برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) شد که از آن می‌توان به عنوان مرحله جدیدی از فرآیند مسئله هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران نام برد. با این حال، این مرحله به معنای پایان زورآزمایی طرفین و حل و فصل برنامه هسته‌ای نیست، زیرا بر اساس سند برجام، مراحل اجرای توافق هسته‌ای دارای پنج مرحله زیر است: توافق برجام توافقی در سطح بین‌المللی است و تعهداتی بین‌المللی برای جمهوری اسلامی ایران دارد. بنابراین، تصمیم‌گیری برای تصویب آن نیاز به تشریفات قانونی در کشور دارد. از همین منظر رهبر انقلاب در پاسخ به نامه ریاست جمهوری فرمودند: «لازم است متنی که فراهم آمده با دقت ملاحظه و در مسیر قانونی پیش بینی شده قرار گیرد». توافق برجام، توافقی است در ارتباط با منافع ملی ایران لذا با عنایت به گره خوردن این توافق با منافع و مصالح ملی و سرنوشت کشور، ارزیابی و تصمیم‌گیری درباره آن از وزن راهبردی برخوردار است. «از ملت عزیز انتظار دارم که همچنان وحدت و متانت خود را حفظ کنند تا بتوان در فضای آرام و خردمندانه به

¹⁴- The peaceful nuclear program of the Islamic Republic of Iran

¹⁵- Uranium enrichment

¹⁶- heavy water production

¹⁷- heavy water reactor

¹⁸- research and development of advanced centrifuges

منافع ملی دست یافت. در عین حال رهبر معظم انقلاب به افکار عمومی اطمینان خاطر دادند که مسؤولان و مجاری قانونی در بازبینی و ارزیابی برجام، منافع ملی را مد نظر قرار دهند: «ملت ایران نیز باید متحد باشد و قضایای هسته‌ای نباید زمینه ساز دودستگی در کشور شود زیرا موضوع هسته‌ای به وسیله‌ی مسؤولان مربوطه خود در حال پیگیری است و مسؤولان به دنبال منافع ملی هستند. توافق برجام تأثیر بلافصل بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد. از این رو، برآیند ارزیابی و جمع‌بندی این توافق باید تأمین‌کننده امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران باشد. برخی طرف‌های توافق عهدشکن هستند. از این رو، حساسیت، ارزش و اهمیت برجام تنها در روز نهایی شدن جمع‌بندی‌های مذاکرات نیست بلکه همه مراحل پیش‌بینی شده در برجام را شامل می‌شود.

منابع

- ابراهیم گل، علیرضا. (۱۳۹۰). مسئولیت بین‌المللی دولت (متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل)، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- ابوالحسن شیرازی، حبیب‌الله. (۱۳۹۴). «کالبدشناسی مذاکره هسته‌ای ایران و امریکا تا حصول برجام و تصویب قطعنامه ۲۲۳۱»، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال هشتم، شماره ۳۰، ۹-۵۶.
- احدیان، محمدسعید. (۱۳۹۴). برجام در تحلیل کلان و خرد، مشهد: مؤسسه فرهنگی-هنری خراسان.
- افرازکنجین، مهدی؛ زمانیان‌دهکردی، محمدجواد. (۱۳۹۴). هلی بُرن از پشت میز (اهداف راهبردی ایالات متحده از پیگیری مذاکرات دوجانبه با ایران در موضوع هسته‌ای)، قم، نشر مجد اسلام (مؤسسه شهید کاظمی).
- بعیدی‌نژاد، حمید. (۱۳۹۴). گام به گام با برجام از آغاز تا فرجام، تهران، نشر مخاطب.
- بیگزاده، ابراهیم. (۱۳۸۹). حقوق سازمان‌های بین‌المللی، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- پروری، مریم. (۱۳۹۲). «تأثیر اقتصاد هنر در صنایع دستی ایران در دوره معاصر». اولین کنفرانس بین‌المللی حماسه سیاسی (با رویکردی بر تحولات خاورمیانه) و حماسه اقتصادی (با رویکردی بر مدیریت و حسابداری).
- تقی‌زاده انصاری، مصطفی. (۱۳۸۵). «بررسی قطعنامه ۱۷۰۱ شورای امنیت از نگاه حقوق بین‌الملل»، مجله حقوقی عدالت آراء، سال دوم، شماره ۴۵، ۹۲-۱۰۳.
- پژوهشکده حقوقی شهر دانش. (۱۳۹۵). برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- پژوهشکده شورای نگهبان. (۱۳۹۲). ماهیت حقوقی برنامه اقدام مشترک ژنو، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
- حدادی، مهدی. (۱۳۹۲). «موافقت‌نامه‌های نزاکتی از منظر حقوق بین‌الملل»، مجله حقوقی بین‌الملل، سال سی‌ام، شماره ۴۸، ۱۲۹-۱۵۰.
- خلف‌رضایی، حسین. (۱۳۹۴). موافقت‌نامه‌های بین‌المللی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران با بررسی تحلیلی نظرات شورای نگهبان، تهران، پژوهشکده شورای نگهبان.

خلیلی نژاد، روح‌الله. (۱۳۹۴). تحلیل و بررسی حقوقی برنامه هسته‌ای ایران با گروه ۵+۱، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.

دریایی، محمدحسن. (۱۳۹۲). مذاکرات هسته‌ای ۵+۱ توافق ژنو، تهران: انتشارات اطلاعات.

رضایی پیش‌رباط، صالح. (۱۳۹۱). مقدمه‌ای بر حقوق بین‌الملل هسته‌ای، تهران: اندیشه عصر.

روحانی، حسن. (۱۳۹۲). امنیت ملی و دیپلماسی هسته‌ای، چاپ هفتم، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.

سادات‌میدانی، حسین. (۱۳۸۴). صلاحیت قانون‌گذاری شورای امنیت، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه. ساعد، نادر. (۱۳۸۳). «فرایند خلع سلاح و کنترل تسلیحات در حقوق بین‌الملل منشور: از نظر تا عمل»، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال ۳۴، شماره ۶۵، ۵۹-۸۵.

سرتیپی، حسین؛ حجت‌زاده، علیرضا. (۱۳۹۲). حقوق امنیت هسته‌ای، تهران: نشر بنیاد حقوقی میزان.

سلیمی ترکمانی، حجت (۱۳۹۴). حقوق بین‌الملل هسته‌ای، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش. صابری‌انصاری، بهزاد. (۱۳۹۴). معاهدات در گذر زمان، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.

ضیایی بیگدلی، محمدرضا. (۱۳۸۵). حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ بیست و ششم، تهران: گنج دانش.

ظریف، محمدجواد؛ سجادی‌پور، محمدکاظم. (۱۳۹۱). دیپلماسی چندجانبه، پویایی مفهومی و کارکردی سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، تهران: نشر وزارت امور خارجه.

عنایت، حسین. (۱۳۷۰). تنظیم معاهدات بین‌المللی در حقوق کنونی ایران، تهران، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران.